

KRATOCHVIL Josef

laik – katolický novotomistický filozof
pedagog, spisovatel a publicista
docent na Teologické fakultě UK, PhDr.
vrchní rada Zemské a univerzitní knihovny v Brně

* 9. března 1882, Dolní Kounice
† 7. dubna 1940, Brno

Pocházel z Dolních Kounic u Brna z rodiny kováře Aloise Kratochvila a jeho ženy Kateřiny, rozené Baierové. Byl třetí z šesti dětí (4 chlapci, 2 děvčata) a jako jediný se dožil dospělého věku, když všichni sourozenci zemřeli krátce po narození. V deseti letech mu zemřel otec a výchova a starost o něho zůstala zcela na matce. Poté, co v rodné obci vychodil obecnou školu, pokračoval od podzimu 1892 na českém klasickém gymnáziu v Brně, které absolvoval s výborným prospěchem, a v červenci 1901 složil maturitní zkoušku. Matka ho ke studiu na vyšších školách povzbuzovala a toužila z něho mít kněze. Na podzim roku 1901 vstoupil do brněnského bohosloveckého semináře a biskup František Bauer již po čtyřech měsících vyslal velmi nadaného bohoslovce do Říma, kde jako alumnus koleje Germanicum studoval na Papežské Gregoriánské univerzitě filozofii a přírodní vědy. Římská studia ukončil rigorózní prací z tomistické filozofie a astronomie a 2. července 1904 byl promován na doktora (neboli mistra) filozofie. Kromě osobnostního a intelektuálního vyzrání mu římský pobyt poskytl nadhled, takže českou kulturu a myšlení mohl začít vnímat v evropských souvislostech.

Po návratu Josef Kratochvil, jenž se necítil povolán ke kněžství, pokračoval v letech 1904–1908 a 1909 ve studiu filozofie a moderní filologie (germanistika, romanistika) na filozofické fakultě české Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze. Jeho učitelé filozofie byli František Čáda, Břetislav Foustka, František Krejčí a Tomáš G. Masaryk a na pražské německé univerzitě ho zaujal Otto Willmann. Na studia si musel sám vydělat, takže v jejich průběhu působil jako vychovatel v rodině hraběte Leopolda III. ze Šternberka ve východočeských Častolovicích. V době pražských studií se účastnil katolického kulturního dění v České lize akademické (ČLA), redakční činnosti v týdeníku Nový věk a začal vydávat své první filozofické texty. S literárním historikem Vilémem Bitnarem a malířem Emilem Pacovským založili roku 1908 revue *Meditace* („k pěstování křesťanské filosofie moderní metodou a v úzkém vztahu k mystice“). V následujícím roce stál Josef Kratochvil také u zrodu listu ČLA *Studentská hlídka* a publikoval v řadě dalších časopisů (mj. *Archa*, *Časopis katolického duchovenstva*, *Česká mysl*, *Hlídka*, *Museum*, *Nový obzor*, *Nový život*). Studium na Karlo-Ferdinandově univerzitě ukončil 9. prosince 1909 státní zkouškou a získal aprobaci pro vyučování francouzštiny, němčiny a filozofie pro vyšší střední školy. Před tím krátce působil jako vychovatel u hrabat Nostitzů a v roce 1909 u říšských hrabat Althannů.

V únoru 1910 nastoupil jako středoškolský profesor na Zemskou vyšší reálku v Příboru a vyučoval zde dalších devět let až do svého odchodu do Brna. V letech 1910 a 1911 na badatelské stipendium pobýval v Paříži, kde se věnoval studiu dějin středověké filozofie. Již 26. října 1910 se oženil s dcerou ředitele příborské reálky Anežkou Simonidesovou

(1890–1977), pocházející z významné kulturní rodiny Honlů-Simonidesů a narodily se jim čtyři děti – Miloš, Josef, Anna a Antonín. Dva z jeho synů odešli do exilu a stali se významnými osobnostmi v české exilové kultuře – dr. ing. Josef Kratochvil (1915–2001), univerzitní profesor, děkan Filozofické fakulty Svobodné ukrajinské univerzity v Mnichově, významný skautský činovník a exilový náčelník evropského Junáka; dr. Antonín Kratochvil (1924–2004), literární historik a publicista, prezident exilového PEN klubu, dlouholetý pracovník Rádia Svobodná Evropa a spolupracovník Hlasu Ameriky. Během pedagogického působení v Příboru vyvíjel Josef Kratochvil intenzivní publikační činnost, šlo především o práce z dějin filozofie a z oblasti náboženství a pedagogiky. V Olomouci založil Pedagogickou akademii pro vědecké studium pedagogiky na křesťanském základě a redigoval její Knihovnu a od roku 1912 až do své smrti řídil pedagogický měsíčník Vychovatelské listy, vydávaný olomouckou Maticí cyrilometodějskou.

Po vzniku Československé republiky byl k 1. červenci 1919 jmenován do funkce vrchního knihovníka v Zemské knihovně moravské (od roku 1923 Zemské a univerzitní knihovně) v Brně, kde působil až do smrti (od roku 1938 jako vrchní rada archivní a knihovní služby). Téhož roku složil doktorát z filozofie i na pražské Univerzitě Karlově, požadovaný čs. úřady (promoval 6. prosince 1919). Koncem roku 1919 byl navržen na mimořádného profesora křesťanské filozofie na teologické fakultě bratislavské univerzity (k otevření fakulty však nedošlo). Od zimního semestru 1921/1922 přednášel na brněnském diecézním teologickém institutu dějiny filozofie a od školního roku 1922/1923 učil filozofickou propedeutiku na I. české státní reálce v Brně. Na základě státního stipendia mu byl v letech 1924–1925 umožněn studijní pobyt v italských knihovnách, kde se zaměřil na studium dosud blíže neznámých rukopisů mystiků 12. století. Dne 17. září 1927 Ministerstvo školství a národní osvěty schválilo jeho habilitaci pro obor dějiny filozofie (udělilo mu dispens od doktorátu z teologie, fakulta pro daný obor udělila venia legendi a pražský arcibiskup kanonickou misi). Poté jako soukromý docent přednášel na pražské Teologické fakultě UK dějiny filozofie, kam z Brna dojížděl až do zrušení vysokých škol v listopadu 1939. Za zásluhy o šíření křesťanské filozofie ho v roce 1925 Papežská akademie sv. Tomáše Akvinského jmenovala svým řádným členem a v roce 1930 byl jmenován čestným občanem rodného města Dolní Kounice.

V průběhu dvacátých a třicátých let se Josef Kratochvil stal známou osobností nejen v katolickém prostředí, ale také v ostatních intelektuálních a kulturních kruzích. Poté, co v roce 1919 stál při zrodu Čs. strany lidové, se výrazně angažoval v její veřejné a politické činnosti, posléze jako člen zemského výkonném výboru na Moravě. Od roku 1932 byl předsedou Spolku katolických profesorů československých, založil a řídil Svaz katolického úřednictva a zřízenectva a redigoval jeho Věstník. Jako předseda stál rovněž v čele Lidové akademie moravskoslezské a byl místostarostou Všeodborového sdružení křesťanského dělnictva. Působil v Čs. Orlu a ve třicátých letech založil v Brně katolický skauting. V roce 1929 se stal i řádným členem Masarykovy akademie práce. Působil jako překladatel a soudní tlumočnick pro šest jazyků (četl v mnoha dalších). Byl řádným rytířem Německého rytířského řádu Panny Marie Jeruzalémské při Německém domě a patřil do společenství Tovaryšstva Ježíšova. Dostalo se mu řady mezinárodních cen a vyznamenání (mj. nejvyšší státní vyznamenání Slovinska).

Zásadní pozornost však věnoval své vědecké a pedagogické práci a bohaté publikační činnosti, a cíleně tak přispíval k myšlenkovému prohloubení českého katolictví. Josef

Kratochvil patří v první polovině 20. století k nejvýznamnějším představitelům domácí filozofie pevně ukotvené v katolické víře, sám svoji pozici označoval jako novoidealismus. Ve svém *Úvodu do filozofie* (1911) ho definoval jako hnutí, které „nevěří ve vědeckost a filozofickou budoucnost pozitivismu a materialistického monismu a chce vyrovnat porušenou rovnováhu mezi světem vnějším a vnitřním a stanoví přesné hranice mezi nimi“.

Východiskem mu byla filozofie stavějící na „pevných fundamentech philosophiae perennis Tomáše Akvinského“, přičemž nejvíce oceňoval lovaňskou školu, vedenou kardinálem Mercierem, a školu milánskou kolem Agostina Gemelliho. Přitom s českými novotomisty kolem dominikánské Filozofické revue vedl časté polemiky, neboť podle něho nestačí navázat na velkou osobnost „andělského doktora“, ale je třeba nových analýz a syntéz, navíc podaných moderní, přitom obecněji srozumitelnou filozofickou řečí. Přes počáteční odstup však na počátku třicátých let při hledání integrálního filozofického systému, zahrnujícího v jedno náboženství i vědu, dospěl k novotomismu (viz Tomáš Veber). Proti skepsi pozitivistické teze o nepoznatelném transcendentnu stavěl potřebu metafyziky v zájmu obecného názoru na svět a život, jenž by odpovídal požadavkům rozumu i citu a vyhledával „soulad mezi vědou a vírou, kulturou a náboženstvím, pravdou a dobrem, hloubáním a uměním, filozofií dávnou i snahami nové doby“ (viz Slovník českých filozofů). Na podporu víry v Boží existenci argumentoval jednak tradičními „důkazy boží existence“, jednak odhalováním slabých míst jiných filozofických směrů, především pozitivismu a materialismu.

Hlavním filozofickým oborem, jemuž Josef Kratochvil věnoval systematickou pozornost, byly dějiny filozofie, zvláště pak filozofie středověké. Výsledky dlouholetého studia, poznání a uvažování nad dějinami filozofického myšlení od starověku až po novou dobu shrnul do čtyřsvazkového díla *Meditace věků*, které vydal na přelomu dvacátých a třicátých let. Představovalo první české souborné dílo o dějinách filozofie, vyznačující se srozumitelným a jasným výkladem. Průběžně se rovněž zabýval popularizací filozofie, především v opakovaně vydávaném *Filozofickém slovníku*, na němž se autorsky podílel Karel Černocký, později i Otakar Charvát, a poté na konci třicátých let v *Rukověti filozofie*. Rozsáhlé dílo Josefa Kratochvila představuje padesát monografií a velké množství příspěvků v osmnácti časopisech.

Do života Josefa Kratochvila zasáhl neblaze nástup nacismu a zvláště jeho program nelitostného pronásledování Židů, mezi kterými měl řadu osobních přátel. Při narůstající perzekuci židovského obyvatelstva v Německu spolu s Karlem Čapkem veřejně vystupoval na jejich obranu a koncem třicátých let neváhal přijmout funkci předsedy brněnské pobočky Čs. ligy proti antisemitismu. Pro tyto aktivity se záhy po zřízení protektorátu dostal do zorného pole gestapa. Dne 23. ledna 1940 byl zatčen a do 7. února opakovaně vyslýchán. Podle svědectví synů se z posledního výslechu vrátil ztýraný, psychicky zcela zdeptaný a důsledkem výslechů bylo krvácení do mozku, na které 7. dubna 1940 zemřel. Jeho pohřeb 10. dubna se stal tichou, ale výraznou manifestací proti okupaci českých zemí, které se zúčastnily tisíce lidí. Rozloučení s ním bylo zahájeno v historické budově Zemského (Národního) divadla v Brně, přitom rakev zahalovala čs. státní vlajka. Pohřební průvod se poté vydal do kostela sv. Tomáše, kde obřady vedl brněnský biskup Josef Kupka, a dále pak směřoval do chrámu Nanebevzetí Panny Marie na Starém Brně. Po pohřebních obřadech bylo jeho tělo uloženo do hrobu na brněnském Ústředním hřbitově. Nad hrobem po válce vytvořil sochař František Fabiánek sousoší svatých Cyrila a Metoděje a bronzovou plaketu s jeho portrétem.

Osobnost doc. Josefa Kratochvila, jeho rozsáhlou vědeckou, publikační i veřejnou činnost připomenulo několik jubilejních sborníků. V roce 1932 sestavil Antonín Štursa *Filosofický sborník věnovaný moravskému filosofu Dru Jos. Kratochvilovi k 50. narozeninám*, který vydalo brněnské nakladatelství Barvič & Novotný, a v roce 1941 Adolf Gajdoš uspořádal a v Brně vydal sborník *Moravský filosof PhDr Josef Kratochvil, 1882–1940*. Po pádu komunistického režimu nejprve v roce 1992 vydala Masarykova univerzita a Státní vědecká knihovna v Brně sborník k 110. výročí narození Josefa Kratochvila *Nad Meditacemi věků*, který uspořádali Jiří Gabriel a Jaromír Kubíček, a k jeho 130. výročí narození vnuk Jan Kratochvil sestavil sborník *Novoidealista Josef Kratochvil: philosophus perennis*, který v roce 2012 vydalo jím zřízené Muzeum českého, slovenského a rusínského exilu v Brně.

Dílo (výběr):

Vývoj problému Boha ve filosofii řecké před Sokratem. Hlídky, roč. XXII, 1905, č. 9, s. 673-678, č. 10, s. 745-751, č. 11, s. 825-829, č. 12, s. 905-912; *Rozpravy filosofické*. Meditace, Praha 1908; *Záhada Boha ve filosofii antické*. Nový věk, Praha 1908; 2. upravené vydání, Matice Cyrilo-Methodějská, Olomouc 1920; *Dnešní otázky filosofické*. Meditace, Praha 1909; *Úvod do filosofie*, R. Promberger, Olomouc 1911; 3. přepracované a rozšířené vydání, R. Promberger, Olomouc 1922; *Časové úvahy filosofické*. Vychovatelské listy, Příbor 1913; *Věda a víra ve filosofii středního věku*. Vzdělávací knihovna katolická, sv. LXI, Praha 1914; *Otázky a problémy*. Matice Cyrilo-Methodějská, Olomouc 1916; *Filosofické essaye. Příspěvky k filosofii českého novoidealismu*. Občanská tiskárna, Brno 1920; 2. vydání, Občanská tiskárna, Brno 1921; *Filosofie středního věku: Nástin filosofických meditací středověkých*. R. Promberger, Olomouc 1924; *Přehledné dějiny filosofie*. Barvič & Novotný, Brno 1924; *Filosofická propedeutika: pro školy i studium soukromé*. Matice Cyrilometodějská, Olomouc 1925; *Meditace věků: Dějinný vývoj filosofického myšlení, I – Filosofie starověká*. Barvič & Novotný, Brno 1927; 2. zcela přeprac. a rozšíř. vydání, Barvič & Novotný, Brno 1935; *Meditace věků: Dějinný vývoj filosofického myšlení, II – Filosofie středního věku*. Barvič & Novotný, Brno 1929; *Filosofický slovník* (za spolupráce Karla Černockého). Matice cyrilometodějská, Olomouc 1928–1929; 4. vydání (za spolupráce Karla Černockého a Otakara Charvátka), Občanská tiskárna, Brno 1937; *Novoscholasticism: Dějinný přehled novoscholastického hnutí*. Vychovatelské listy, Brno 1930; *Meditace věků: Dějinný vývoj filosofického myšlení, III – Filosofie novověká*. Barvič & Novotný, Brno 1930; *Meditace věků: Dějinný vývoj filosofického myšlení, IV – Filosofie nejnovější: od Kanta po dnešní dobu*. Barvič & Novotný, Brno 1932; *Základy filosofie věků*. Matice cyrilometodějská, Brno 1932; *Problém politické moci ve filosofii scholastika XVI. století Fr. Suareza*. Lidová akademie, Brno 1933; *?Přehled vývoje české filosofie, 1938?*; *Rukověť filosofie*. Občanská tiskárna, Brno 1939; *Dějiny filosofie I – Starověk a středověk*. S[polek] K[atolických] P[rofe]soru[ů] Č[eských], Brno 1939; *Dějiny filosofie II – Novověk a doba současná*. SKPČ, Brno 1940.

Prameny:

MZA Brno – *fond: Matriky*, inv. č. 1140, římskokatolická farnost Dolní Kounice – *Knihna narozených* (Geburtsbuch), 1863–1885, s. 387; Archiv Univerzity Karlovy – *fond: Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy 1891–2009*, osobní spisy pedagogů; Encyklopedie dějin města Brna: *Osobnosti – PhDr. Josef Kratochvil*. [online]. [cit. 2016-01-06]. Dostupné z: http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=10577.

Literatura:

ROTREKL, Zdeněk: *Skrytá tvář české literatury*. Blok, Brno 1991, s. 81-83; GABRIEL, Jiří: Josef Kratochvil. In: *Slovník českých filozofů*. Masarykova univerzita, Brno 1998, s. 303-305. [online]. [cit. 2019-02-06]. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/kratj.html>; PUTNA, Martin C.: *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*, Praha 1998, s. 522-523, 526-527, 530, 531; PEHR, Michal a kol.: *Cestami křesťanské politiky. Biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích*. Nakladatelství Akropolis, Praha 2007, s. 143-144; PUTNA, Martin C.: *Česká katolická literatura v kontextech 1918–1945*. Torst, Praha 2010, s. 190, 214, 359, 529; *Novoidealista Josef Kratochvil. Philosophus perennis*. Sborník ke 130. výročí narození filozofa. Muzeum českého a slovenského exilu, Brno 2012; VEBER, Tomáš: Josef Kratochvil (1882–1940). Intelektuál, který obstál v čase zkoušek. In: *Novoidealista Josef Kratochvil. Philosophus perennis*. Muzeum českého, slovenského a rusínského exilu, Brno 2012, s. 61-72 (portrétní fotografie); Wikipedia – *Josef*

Kratochvil (filosof). [online]. [cit. 2021-02-17]. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Kratochvil_\(filosof\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Kratochvil_(filosof)); NOVOTNÝ, Vojtěch – VAŇÁČ, Martin – KUNŠTÁT, Miroslav: *Biografický slovník katolických teologických fakult v Praze 1891–1990*. Nakladatelství Karolinum, Praha 2013, s. 84-86; KUBÍČEK, Jaromír: Filozof PhDr. Josef Kratochvil knihovníkem. In: *Duha. Informace o knihách a knihovnách z Moravy*, č. 1, 2014. [online]. [cit. 2021-02-17]. Dostupné z: <https://duha.mzk.cz/clanky/filozof-phdr-josef-kratochvil-knihovnikem>.

Jan Stříbrný